

مقدمه

با وجود آنکه در روایت مسلط در تاریخ جامعه‌شناسی این رشته را علمی می‌دانند که در گذر حوادث و وقایع اجتماعی و فکری دو قرن گذشته شکل گرفته است، ولی از نگاه فراتمدن غربی که الزام در ملاحظه دیگر تمدنها و فرهنگها دارد، بسیاری از افراد، جریانهای فکری، وقایع اجتماعی و سیاسی، علوم تجربی، و علوم عقلی و انسانی در تأسیس و شکل‌گیری جامعه‌شناسی امروزین مؤثر بوده‌اند؛ هر چند نقش آن در روایت رسمی و جاری غرب مدار نادیده گرفته شده است. جوامع انسانی با هر نوع شکل و ساختی که داشته و در هر دوره تاریخی بدون اندیشه اجتماعی و اندیشمند اجتماعی ادامه حیات نداشته است. سامان‌دهنده حیات اجتماعی در گرو نوع حضور و نقش‌آفرینی گروههای اجتماعی، اندیشمندان، دولتها و نهادهای اجتماعی بوده است. بیان این اوضاع در طول تاریخ و در نزد ملل و فرهنگها و تمدنها، ما را به طرح عناوینی چون تفکر اجتماعی^۱، فلسفه اجتماعی^۲، نظریه و علم جامعه^۳ و جامعه‌شناسی، و در نهایت نظریه‌های جامعه‌شناختی^۴ و نظریه اجتماعی^۵ رسانیده است. در نتیجه، تفکر و فلسفه اجتماعی مقدم بر علم جامعه و نظریه جامعه‌شناسی بوده‌اند. اما این تقدم به معنی تهی بودن دیگر جوامع از اندیشه اجتماعی نیست.

به لحاظ تاریخی حیات اندیشه اجتماعی بر تفکر جامعه‌شناسی مقدم است و حکایت از فهمی است که بشر در مورد زندگی گروهی و اجتماعی داشته است.

-
1. social thought
 2. social philosophy
 3. the science of society
 4. sociological theory
 5. social theory

آنچه افراد و گروهها در موقع بروز مشکلات متعدد اجتماعی در گذشته مطرح می‌کرده‌اند، حتی در حد پند، اندرز، ایدئال‌گرایی، راه‌حلهای، ارائه روایت و داوری در مورد واقعیتها همراه با تأملات نظری در مورد مناسبات اجتماعی را می‌توان از مصادیق تفکر اجتماعی دانست. در نتیجه نمی‌توان مدعی شد که صرفاً تفکر اجتماعی از عصر یونان و روم شروع شده است و دیگر ملل و فرهنگها و تمدنها قبل و بعد از آن بدون تفکر اجتماعی بوده‌اند. طرح این ادعا نارساست که فقط اندیشه این دوران به عصر مدرن وارد شده، و منشأ شکل‌گیری اندیشه اجتماعی و در نهایت تفکر جامعه‌شناختی در اروپا و آمریکا شده است و دیگران در ساختن تفکر اجتماعی معاصر نقش نداشته‌اند و در نهایت آنچه با عنوان اندیشه اجتماعی و جامعه‌شناسانه مطرح است، به جهان غربی متعلق است. در همه جوامع از گذشته حیات و زندگی بشر، تفکر اجتماعی به صور گوناگون مطرح بوده است. در این میان عده‌ای از افراد و گروهها به طور ویژه و تخصصی این امر و این حوزه را دنبال کرده‌اند. این افراد بدون اینکه جامعه‌شناس باشند، با تأمل خاص نسبت به مسائل گروه و جامعه به معانی جدید دست یافته، و دریافتهای نظری و تجربی آنها به طور مکتوب ثبت شده است.

تفکر بشر فقط به امور اجتماعی و مناسبات اجتماعی و انسانی محدود نمی‌شود. بشر از قدیم با مبانی متعدد (دینی، الهی، فلسفی، علمی و تجربی) به جهان و امور در آن می‌پرداخته است. در نتیجه معارف و دانشهای متعددی خلق شده است: الهیات، فلسفه، ریاضیات، فیزیک، شیمی، علوم زیستی، علوم فضایی، علوم معدنی، علوم اتمی، علوم پزشکی، و در نهایت علوم انسانی و علوم اجتماعی. علوم اجتماعی در یک فرایند پیچیده و پرچالش شکل گرفته است. به میزانی که مناسبات اجتماعی پیچیده‌تر شده، بر دامنه و عمق علوم انسانی و علوم اجتماعی نیز افزوده شده است. در گذشته، به دلیل محدودیت حوزه عمل انسانی، علوم انسانی و اجتماعی بسیار محدود بود، در حالی که، در زمان معاصر ضمن افزایش رشته‌ها و حوزه‌ها، اهمیت این معارف بیشتر شده است. بدین لحاظ، نیاز و اهمیت علوم اجتماعی بستگی به

میزان و سطح توسعه یافتگی جامعه دارد.

در کتاب حاضر سعی شده است، ضمن نگاهی کلی به روند کلی اندیشه اجتماعی، به جایگاه و نقش متفکران، کتابها و حوادث عمده اشاره شود. در کل کتاب ضمن اینکه در هر فصل، به بیان آراء و دیدگاههای متفکران اجتماعی قبل از شکل گیری جامعه‌شناسی پرداخته شده، تلاش شده است تا نحوه و شرایط طرح مفهوم اجتماعی شدن، فرهنگ‌پذیری، مناسبات بین افراد و گروهها، سازمانها و نهادهای اجتماعی، سنخ‌شناسیهای متعدد از جامعه و ماهیت آنها از منظرهای گوناگون مورد واریسی جامعه‌شناسانه تا فلسفی، سیاسی، و تاریخی قرار گیرد. این واریسی با توجه به چند اصل امکان‌پذیر است: (۱) تأکید بر متن اجتماعی و تعیین رابطه آن با اندیشه و تفکر، (۲) تلاش و جدیت اندیشمندان و گروههای فکری در شکل‌گیری و توسعه تفکر اجتماعی، و (۳) منطبق درونی اندیشه. در بررسی تاریخی اندیشه اجتماعی نمی‌توان فقط به ادعا و داوری صاحبان این علم توجه کرد، بلکه توجه به روند تحولات و منطبق درونی علم نیز لازم است.

تفکر اجتماعی، جامعه‌شناسی، و دیگر رشته‌های علوم اجتماعی محصول تحولات و تغییراتی است که در جهان طی زمان و حوادث متعدد به طور خاص با بروز بحرانهای بزرگ اجتماعی شکل گرفته و در نهایت در دوره جدید شکوفا شده و توسعه یافته است. با این نگاه، پیدایش جامعه‌شناسی خلق‌الساعه نبوده است. جامعه‌شناسی امری پیوسته با تفکر اجتماعی است. تجربه اندیشمندان و جامعه بشری مقدمه لازم در بروز اندیشه جامعه‌شناسان است. در نتیجه نام‌گذاری کتاب تاریخ تکوین جامعه‌شناسی مقدمه‌ای بر دو کتاب دیگر، با عنوانهای نظریه‌های کلاسیک و نظریه‌های مدرن جامعه‌شناسی است.

در یک نگاه کلی به دلیل تحولات عمده اجتماعی و فکری صورت گرفته طی زمان در اندیشه متفکران از قدیم تا کنون، مراحل زیر قابل طرح است: (۱) مرحله فلسفه اجتماعی، (۲) مرحله اندیشه اجتماعی ایمان‌مدار، (۳) مرحله انتقال اندیشه اجتماعی کلاسیک به مدرن، (۴) مرحله اندیشه اجتماعی انسان‌مدار، (۵) مرحله اندیشه

اجتماعی اقتصادمدار، ۶) مرحله اندیشه اجتماعی جامعه‌مدار، و ۷) مرحله تبدیل اندیشه اجتماعی به تفکر جامعه‌شناسی.

بر این اساس است که کتاب به فصلهای متعدد تقسیم شده است. فصل اول: کلیات و مبانی، فصل دوم: اندیشه فلاسفه اجتماعی به طور خاص افلاطون و ارسطو، فصل سوم: اندیشه اجتماعی متفکران عصر ایمانمدار اروپایی از قبیل آگوستین، آکویناس، و مور، فصل چهارم: اندیشه اجتماعی ایمانمدار اسلامی از قبیل اندیشه فارابی، یعقوبی، ناصر خسرو، بیرونی، خواجه نظام‌الملک، ابن خلدون و خواجه نصیرالدین طوسی، فصل پنجم: تبدیل اندیشه با تأکید بر اندیشه ماکیاولی، فصل ششم: اندیشه متفکران اقتصادی از قبیل اندیشه آدام اسمیت، مالتوس، ریکاردو، و استوارت میل، فصل هفتم: اندیشه اجتماعی انسانمدار با محوریت اندیشه هابز، فصل هشتم: اندیشه اجتماعی جامعه‌مدار با محوریت اندیشه ویکو، مونتسکیو و روسو، و در نهایت کلام پایانی کتاب به شرایط و عوامل تبدیل اندیشه اجتماعی به تفکر جامعه‌شناسی اختصاص یافته است.